

ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ

УДК 94/902.3(477.53)«16/19»

О.Б. СУПРУНЕНКО

Курганне грабіжництво XVII–XX ст. у Нижньому Припсіллі

Досліджені за останні роки у Нижньому Припсіллі на Полтавщині кургани дали нові й досить важливі матеріали для вивчення поховальних старожитностей ряду епох Лівобережної придніпровської лісостепової тераси і передстепових просторів регіону. Аналіз розкопаних у 30 курганах об'єктів дозволив також скласти певні уявлення про час появи та перебіг явищ грабіжництва (скарбошукацтва) у насипах поховальних пам'яток. Зокрема, простежені основні етапи розвитку скарбошукацтва від пізньоскіфської до новітньої епох, визначені особливості грабіжницьких ходів, ям і перекопів, охарактеризовані методи пошуку дорогоцінностей або старожитностей мародерами чи скарбошукачами різних епох.

Ключові слова: грабіжники, кургани, Полтавщина, поховання, Псел, скарбошукачі, ходи, шурфи, ями.

Досліджені за останні роки у Нижньому Припсіллі на Полтавщині кургани дали нові, досить важливі й цікаві матеріали не тільки для вивчення поховальних і культових старожитностей ряду епох Лівобережної Придніпровської лісостепової тераси і передстепових просторів Полтавщини, але й у цілому для Середньодніпровського регіону. Басейн Нижнього Псла, що тривалий час залишався своєрідною «білою плямою» на археологічній карті України [1, карти 2–6; 2, карти 1–2; 3, карти 2–4; 6, с. 118–119, 164–165, 282–283, 284–285, 410–411, 414–415, 416–417, 420–421, карти 3–4, 8–9; 12–15], наразі виступає досить добре археологічно вивченою територією, де відомі старожитності майже всіх епох [2].

Планомірні науково-рятівні роботи, продовжування щорічно суцільними площами у зонах облаштування кар'єрів, на майданчиках будівельних робіт, під час прокладання шляхів і трубопроводів, дозволили масово вивчати переважно рядові археологічні об'єкти,

Розділ III

складаючи уявлення про заселення припільських теренів на всіх етапах первісної, середньовічної та пізньосередньовічної історії краю. Розташований у контактній зоні лісостепових землеробських і степових кочівницьких племен, а також на «стику» економічних інтересів різних груп населення Лівобережжя та Правобережжя Дніпра впродовж низки епох [3, с. 42, 152–153; 39], цей район поблизу Дніпровських переправ завжди привертав до себе увагу та посилений інтерес носіїв різних археологічних культур, чималої кількості племен і народів, чий історичний шлях був пов'язаний із Наддніпрянщиною. Внаслідок цього у Нижньому Припільлі виявилися зосередженими чимало поховальних пам'яток, здебільшого курганів.

У ході археологічного вивчення 2003–2011 років більше 30 насипів, а також залучення до аналізу матеріалів ще 40 курганів, раніше розкопаних у Припільлі, отримана інформація про яскраві й суто ординарні поховальні комплекси, антропологічні, остеологічні та речові знахідки, в т.ч. нового часу. Разом із тим, аналіз досліджених у курганах об'єктів дозволив скласти певні уявлення й про основні етапи поширення грабіжництва (скарбошукацтва) у насипах поховальних пам'яток.

Певні кроки на шляху вивчення діяльності грабіжників різних епох, у т.ч. пізньосередньовічних, уже здійснювалися автором даного дослідження. Маються на увазі дві невеликі роботи, одна з яких була опублікована у збірнику наукових праць «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні» [25; 27]. Більш детально «спеціалізований» діяльності грабіжників козацької доби в курганах скіфського часу округи Більського городища автор даного дослідження та І.М. Кулатова присвятили чимало сторінок у роботі про результати досліджень Перещепинського некрополя в Більську [16]. Наразі виникла можливість здійснити чергові кроки щодо аналізу та порівняння раніше отриманих результатів, залучивши матеріали нижньопільських курганів. Необхідно зазначити, що деякі спостереження вже оприлюднювалися друком у кількох монографічних і колективних наукових працях, присвячених вивченню поховальних старожитностей Нижнього Припільля [11, с. 57, 107–108; 15, с. 15–19; 30, с. 41–42; 31, с. 76–78, 84–85, 92–95; 33, с. 53–54, 57; 34, с. 36].

Отже, більшість із вивчених нами курганів на Нижньому Пслі в насипах мали добре простежені сліди діяльності грабіжників, які шукали дорогоцінності, переважно у похованнях доби раннього залізного віку.

Так, перше проникнення до поховального комплексу 1 часу скіфської архаїки в кургані № 1 групи II поблизу с. Волошиного під Комсомольськом відбулося вже через кілька років після його влаштування – тобто у середині або на початку третьої чверті VII ст. до н.е. [13; 15, с. 35–36]. Проте, поява цього акуратно про-

битого отвору в накатнику, швидше за все, могла і не мати на меті пограбування. До камери, вірогідно, спускалися з метою вилучення окремих важливих в уявленнях сучасників культових предметів зі складу супровідного інвентарю жінки-віщунки чи особи, причетної до культової сфери, яка, до того ж, за життя викликала острах і навіть у похованні залишалася «небезпечним» небіжчиком. Це проникнення не мало ознак пошуку дорогоцінностей, переривання решток супутніх речей, і обмежалося вилученням якихось предметів зі шкатулки. Воно могло бути здійснене й безпосередніми учасниками похоронного обряду. Факти щодо таких дій за скіфської епохи дослідникам відомі [26; 38, с. 25].

Чи не найдавніший із грабіжницьких ходів досліджений у кургані № 2/2009 р. групи курганів I неподалік с. Горбанів Кременчуцького району. Цей хід I недовгим (3,8 м), дещо скривленим вузьким лазом був направлений до вхідної ями скіфського поховання 5. Саме через нього здійснювалося проникнення до нещодавно влаштованої могили. Час пограбування може відноситися до скіфської епохи. Висловлювалося припущення про ймовірність здійснення цього пограбування населенням пізньоскіфської доби, яке мешкало в заплаві Псла або Дніпра і залишило сліди невеликих селищ вздовж узбережжя цих рік [36, с. 416], обслуговуючи місця влаштування невеликих торжищ і переправ тощо [22, с. 364, 366]. Ділянки культурних нашарувань селищ або стійбищ такого населення у Нижньому Припсіллі неодноразово фіксувалися розвідковими обстеженнями [7, с. 29, 45–46, 64, 78, 82, 84, 97, 105, 127; 12; 20; 23, с. 24; 34, с. 29; 35, с. 77–79; 36].

Досить цікавим уявляється й факт знахідки в перекопі над похованням 2 фіналу бронзового – початку раннього залізного віку кургану № 2/2006 р. групи I поблизу с. Солонців Дмитрівської сільради м. Комсомольська – затертої посрібленої «полушки» або чверті копійки Олексія Михайловича (1645–1676) [31, с. 57, 58–59, рис. 59], карбованої на Старому грошовому дворі в Москві або тимчасовому Псковському монетному дворі для сплати жалування військам під час подій Визвольної війни в Україні у 1654–1655 рр. [18, с. 294, табл. 39]. Монету можна пов'язувати з грабіжницькими пошуками, зчиненими у лівобережній частині Придніпровської низовини місцевим населенням чи служилими людьми, направленими з Московської держави до Кременчука у третій чверті XVII ст. Так, вершина кургану була зрита шукачами наживи. Тут виявлені рештки кількох зруйнованих поховань доби пізньої бронзи та початку раннього залізного віку, сліди траншей-перекопів.

Існування грабіжницького промислу у середовищі стрільців (яким і видавали в якості платні за службу такі монети) не видається чимось невірогідним, адже саме представники військового контингенту були добре обізнані з діяльністю «бугровщиків» на сибірських просторах [37, с. 12]. Цілком можливо, що гра-

біжництво з передстепових теренів Лівобережжя Дніпра, котре мало поширення у Подніпров'ї вже з XVI ст. [25, с. 62, 63; 32, с. 9], перемістилося з переселенцями XVII ст. до більш східних районів Московського царства, зокрема до Сибіру.

Виявлені у Припсіллі також і радіально спрямовані прямолінійні ходи грабіжницьких ватаг XVII ст. В той час пограбованими виявилися більшість (понад 95 % серед усіх досліджених) курганів скіфської епохи в могильниках Поворскля та басейну Псла, а ще масовіше – Більського городища та його округи. Грабіжницькі ходи, що з'явилися в ході першого етапу масового пограбування давніх могил, є досить характерними для Перещепинського курганного некрополя [5, с. 60–62, 80–81, 100–102; 27, с. 87–88]. Досліджені вони і на Василівському й Олефіршинському курганних могильниках скіфської епохи [10], інших поховальних пам'ятках цього часу [5, с. 55–56; 8, с. 23–86; 9]. Прикладом подібного грабіжницького ходу є прямий низький підземний «коридор» скарбошукачів (грабіжницький хід I) до поховання 9 в кургані № 1/2009 р. групи I у Горбанях. Його довжина досягала 11 м, а простежений перетин ходу з арковим склепінням мав розміри – 0,75-0,85×0,90 м [36, с. 416–417]. Впевнений, що ці пограбування здійснювалися під час освоєння лівобережних теренів населенням Речі Посполитої, а пізніше – переселенцями на Лівобережжя Дніпра з правого берега, й співпали за своєю появою з розгортанням і поширенням тут селітроварницького промислу [19, с. 428; 25, с. 62–63; 27, с. 88–91].

Дещо пізнішими, як здається, є скривлені в пошуках поховальних камер скіфської епохи ходи мародерів рубежу XVII–XVIII – третьої чверті XVIII ст. – часу більш масового заселення Припсільських просторів. Ці грабіжники мали значно менше знань щодо особливостей розміщення впускних захоронень у насипах місцевих курганів, тому забезпечували зміною напрямків ходів пошук могил, де могли міститися дорогоцінні предмети. За наявності просівів накатників великих ям, влаштування таких підкопів обмежувалося простим вибиранням заповнення скіфських могил «колодязем», як це відбувалося, наприклад, у курганах № 11/2008 р. групи I на місці колишнього хутора та села Підустів, кургану № 2/2010 р. групи III у колишньому с. Лавриківка Кременчуцького району [14, с. 73–75; 17, с. 89–91, рис. 8]. В першому випадку в грабіжницькому перекопі виявлений уламок розписаної ангобами миски початку XVIII ст., а також сліди скидання до полишеної в насипу ями трупів загиблих свійських тварин мешканцями хутора козацької доби [14, с. 75]. У другому – діяльність шукачів скарбів обмежилася відкопуванням глибокого «колодязя» для пошуку ймовірних поховань [17, с. 90].

Але більш характерними для Нижнього Припсілля виявилися недовгі та не надто прямі ходи, в т.ч. з підкопами-печерками, влаштованими задля пошуку знахідок. Вони були спрямовані до центру насипів і досліджені в курганах: № 2/2006

р. групи II неподалік с. Солонців Дмитрівської сільради м. Комсомольська, № 1/2007 р. у складі групи II біля колишнього с. Біланів, у насипу кургану VII поблизу с. Бондарів Кременчуцького р-ну. Такими ж є і грабіжницькі ходи II в обох курганах групи I поблизу Горбанів того ж району з розкопок 2009 р. У випадках з курганами VII неподалік Бондарів та № 1/2009 р. групи I у Горбанях, за знахідками уламків сіроглиняного гончарного посуду, може бути визначений час здійснення таких пошуків. Непрямим свідченням діяльності грабіжників фіналу козацької епохи є знахідка поблизу більшого насипу на схід від Горбанів мідної «денги» 1748 р. часу правління Єлизавети Петрівни (1741–1761).

Чергове масове відновлення грабіжницьких пошуків на курганах в пониззі Псла відбулося наприкінці XIX – на початку XX ст. Воно було пов'язане з отриманням селянами у власність земельних наділів й появою збіднілого прошарку малоземельних і безземельних жителів у місцевих селах. Революційні події, менший контроль владних структур, попит на стародавні речі на антикварному ринку, повідомлення преси про археологічні знахідки стимулювали спроби пошуків останніх власниками на своїх або громадських землях. Відтоді в насипах більшості з досліджених курганів і з'являються сліди неодноразових шурфувань, проникнення підкопами до старих грабіжницьких ходів, залишки перебирання вмісту давно закиданих ям.

Після жовтневих подій і громадянської війни цей процес отримав катастрофічне прискорення й переріс у своєрідний скарбощукацький «бум», спровокований діяльністю горезвісного «Антикваріату», обізнаністю зі старожитностями місцевого вчительства [4, с. 19-21, 34], полишеного напризволяще задіяною в будівництві пролетарського суспільства владою. Ці факти для Кременчуцької округи знайшли вияв у низці архівних документів [21; 24, с. 23].

У середині 1920-х років на території Кременчуцької округи склалася загрозлива ситуація, коли, як повідомлялося в донесенні, «округа знаходиться в стані небезпеки. С початку осені почали проводитися розкопки могил і городищ, а [в] последнее время разрушения приобретают чисто эпидемический характер. Раскопками захвачены не только отдельные граждане, но и целые общества. Цель раскопок – это отыскать бочки с золотом и козацким оружием» [21, с. 5]. Такі стихійні розкопки розгорнулися в Устимівці, Глобиному й інших селах, зафіксовані в околицях Єрестівки. Скарбощукачі навіть погрозували зброєю представникам пам'яткоохоронних органів, що вимагали припинення самовільного пошуку [40, с. 121]. У зв'язку з цими подіями Кременчуцький окрвиконком на вимогу Всеукраїнського археологічного комітету схвалив у 1927 р. постанову «Про охорону археологічних пам'яток» [21, с. 5], через рік-два відновив контроль за земляними роботами в окрузі, виділивши навіть кошти на проведення археологічних досліджень за участі київських археологів [40, с. 123].

Отже, саме в 1920-х роках здійснювалися грабіжницькі розкопки скіфського поховання в кургані № 1 у Горбанях, проникнення до скіфських могил кургану № 2 тієї ж групи, курганів VII поблизу Бондарів, № 1 поблизу колишнього с. Біланів, № 1 групи I неподалік с. Базалуків, № 12 групи I у с. Солонцях і насипу № 1/2007 р. на Чирвинському горбі неподалік с. Дмитрівки в околицях Комсомольська. В останньому випадку спроба пограбування була випадково «позначена» знахідкою срібної радянської монети 1929 року [33, с. 15, рис. 8]. Напевне, в 1920-ті роки були черговий раз пограбовані й впускні скіфські поховання в обох курганах (№ 1/2003 р. і № 5/2003 р.) групи III поблизу с. Волошиного, захоронення 15 в насипу № 1 групи I на південний захід від колишнього хут. Дуканичів із розкопок 2005 р. в окрузі Комсомольська [29, с. 56–61, 101–108; 30, с. 41–42, рис. 45]. До речі, сліди заступів або залізних лопат, здійснених за їх допомогою зачисток дна засвідчують новітній час таких проникнень до поховальних комплексів. Часом це супроводжувалося пересіюванням вмісту ям і старих ходів у пошуках дрібних прикрас, полишених попередніми грабіжниками. В цьому плані найбільш наочним прикладом виступають котлован і відвали грабіжницьких розкопок кургану № 1 неподалік Горбанів, де скарбошукачі пересіяли не менше 25 м³ ґрунту, викидавши його у відвал на полу кургану.

Скарбошукацтво в мікрорегіоні було призупинене наприкінці 1920-х – на початку 1930-х роках завдяки виконанню розроблених ВУАК пам'яткоохоронних рекомендацій, згортанню діяльності антикварних крамниць і прийняттям місцевою владою суто силових рішень щодо залучення основних мас вільного від роботи населення у господарських проектах [24, с. 23–24].

Науково-рятивними розкопками 2009 року групи II поблизу колишнього хут. Дуканичів підтвержені дані щодо спроб здійснення грабіжницького пошуку в насипах курганів № 1, № 3 і № 6 наприкінці «спокійних» 1970-х років. У цьому випадку проникнення до насипів курганів вузькими довгими траншеями в пошуках скіфських або пізніших поховань були спровоковані розповідями про виявлені напередодні у зруйнованому будівництвом шосе кургани за рік-два до того дорогоцінної речі.

Насамкінець зазначимо, що бідні на атрактивні та дорогоцінні старожитності кургани Нижнього Псла виявилися до певної міри «оминутими» діями сучасних грабіжників, які, як нам відомо, неодноразово сканували масиви насипів не тільки потужними металодетекторами, а й георадарами. Наразі, розвідковими роботами встановлений факт пограбування у 2002 р. лише одного впускного захоронення в кургані № 1 групи III поблизу с. Солонців [7, с. 131; 28, с. 25]. Насип останнього був пробитий глибоким шурфом у заростях суцільних

кущів із метою пошуку поховання кіммерійської епохи. Навесні 2011 р. мародери черговий раз з'явилися на цьому кургані...

Таким чином, археологічне дослідження курганів може мати ще одну наукову, так би мовити, іпостась – вивчення етапів і способів пограбування поховальних старожитностей як відображення зацікавлення населення козацької та наступної епох найдавнішими об'єктами історико-культурної спадщини, пізніше – появи певних знань про вміст таких стародавніх споруд, а ближче до нашого часу і за сучасної доби – дегенерованих уявлень про пам'ятки як об'єкт наживи, спровоковані попитом на старожитності у приватних збірках «освічених» колекціонерів і закордоном.

Джерела та література

1. Археологія Української РСР : У 3-х т. – Т. 1 : Первісна археологія / АН УРСР, ІА ; ред. кол. тому: С.С. Березанська, Ю.М. Захарук, Д.Я. Телегін (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1971. – 452 с.
2. Археологія Української РСР : У 3-х т. – Т. 2 : Скіфо-сарматська та антична археологія / АН УРСР, ІА ; ред. кол. тому: В.О. Анохін, Л.М. Славін, А.І. Тереножкін (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1971. – 504 с.
3. Археологія Української РСР : У 3-х т. – Т. 3 : Раньослов'янський та давньоруський періоди / АН УРСР, ІА ; ред. кол. тому: В.Й. Довженок (відп. ред.), М.П. Кучера, А.Т. Сміленко. – К. : Наук. думка, 1975. – 504 с.
4. *Бирюков В.П.* В.М. Щербаковський і его лекції на курсах українознавства в городі Хоролі Полтавської губ. (Іюль, 1917 г.) / Бирюков В.П. [публ. Супруненко О.Б.] // ПАЗ: Зб. наук. пр. / УК ПОДА, ЦОДПА; редкол.: Бондаревський П., Моця О., Супруненко О. (відп. ред.) [та ін.]. – Полтава : Археологія, 1995. – Ч. 4. – С. 14–36.
5. *Гейко А.В.* Нові дослідження Малотростянецького могильника в Поворсклі / Гейко А.В., Салегін С.В. // Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2011: Зб. наук. пр. / ІА НАНУ ; ЦП НАНУ і УТОПІК ; ЦОДПА УК ПОДА ; редкол.: Івакін Г.Ю., Ковальова І.Ф., Супруненко О.Б. (наук. ред.) [та ін.]. – К. ; Полтава : Гротеск, 2011. – С. 50–59.
6. Давня історія України : У 3-х т. – Т.1 : Первісне суспільство / НАНУ, ІА ; ред. кол. тому: В.Н. Станко (відп. ред.), С.С. Березанська, М.І. Гладких [та ін.]. – К. : Наук. думка, 1997. – 559 с.
7. Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Комсомольська міська рада / ЦП НАНУ і УТОПІК ; ПКМ ; ЦОДПА УК ПОДА ; [упор., наук. ред. Супруненко О.Б.; ред. кол.: Близнюк І.Ф. (гол. редкол.) [та ін.]. – К. ; Полтава : Полтав. літератор, 2008. – 148, IV с.
8. *Ильинская В.А.* Скифы Днепровского лесостепного Левобережья (курганы Посулья) / В.А. Ильинская; АН УССР, ИА ; отв. ред. К.Ф. Смирнов. – К. : Наук. думка, 1967. – 203, 2 с., LXIII табл.
9. *Ковпаненко Г.Т.* Племена скіфського часу на Ворсклі / Г.Т. Ковпаненко ; АН УРСР, ІА ; відп. ред. О.І. Тереножкін. – К. : Наук. думка, 1967. – 188 с.
10. *Кулатова І.Н.* Кургани скіфського времени междуречья Ворсклы и Псла / І.Н. Кулатова, Л.Н. Луговая, А.Б. Супруненко ; ПКМ ; Всерос. фонд содейств. изуч. истор. и развит. к-ры ; Полтав. науч. краевед. общ-во. – М. ; Полтава, 1993. – 108 с.
11. *Кулатова І.М.* Кургани поблизу Волошиного у пониззі Псла (група курганів III) / Кулатова І.М., Супруненко О.Б., за участю Масвської С.В. // АЛЛУ / ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА. – Полтава : Археологія, 2004. – № 1–2 (13–14). – С. 47–135.
12. *Кулатова І.М.* Старожитності доби раннього залізного віку Кременчуцького Подніпров'я / І.М. Кулатова, О.Б. Супруненко // Старожитності Степового Подніпров'я і Криму : Зб. наук. пр.: Матер. конф. «Проблеми скіфо-сарматської археології Північного Причорномор'я» (до 105-річчя з дня народження Б.М. Грекова) / Зап. держ. ун-т; Зап. ОКМ ; ред. кол.: П.П. Толочко (гол.

- ред.), В.М. Зубар, Г.М. Тощев (відп. ред.) [та ін.]. – Запоріжжя : ПВЛ Зап. ДУ, 2004. – Вип. XI. – С. 143–149.
13. *Кулатова І.Н.* Раннескифское погребение на юге Украинской террасовой лестопи (к вопросу о переднеазиатских инновациях в восточноевропейском зверином стиле) / Кулатова І.Н., Скорий С.А., Супруненко А.Б. // АЛЛУ / ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА. – Полтава : Археологія, 2006. – № 1 (19). – С. 46–60.
 14. *Кулатова І.М.* Поховання скіфського часу в кургані у пониззі Сухого Кобелячка / Кулатова І.М. // АЛЛУ / ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА. – Полтава : Археологія, 2009. – № 1 (25). – С. 72–77.
 15. *Кулатова І.М.* Кургани поблизу с. Волошине в пониззі Псла / Кулатова І.М., Скорий С.А., Супруненко О.Б. ; ІА НАНУ ; ЦП НАНУ і УТОПШ ; ЦОДПА УК ПОДА. – К. ; Полтава : Гротеск, 2010. – 160, 6 с. – (Старожитності околиць Комсомольська ; Ч. VIII).
 16. *Кулатова І.М.* Кургани скіфського часу західної округи Більського городища / І.М. Кулатова, О.Б. Супруненко ; ЦП НАНУ і УТОПШ ; ЦОДПА УК ПОДА ; відп. ред. С.А. Скорий. – К. : Гротеск, 2010. – 200, VI с.
 17. *Кулатова І.М.* Рештки пізньоскіфського поховання у лівобережному Припсіллі / Кулатова І.М., Скорий С.А., Супруненко О.Б. // Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2011 : 36. наук. пр. / ІА НАНУ ; ЦП НАНУ і УТОПШ ; ЦОДПА УК ПОДА ; редкол.: Івакін Г.Ю., Ковальова І.Ф., Супруненко О.Б. (наук. ред.) [та ін.] – К. ; Полтава : Гротеск, 2011. – С. 79–94.
 18. *Мельникова А.С.* Русские монеты от Ивана Грозного до Петра Первого (история русской денежной системы с 1533 по 1682 год) / А.С. Мельникова. – М. : Финансы и статистика, 1989. – 320 с.
 19. *Мозолевский Б.Н.* Курганы скифского Герроса IV в. до н. э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы) / Б.Н. Мозолевский, С.В. Полин / ІА НАНУ ; отв. ред. В.Б. Виноградов. – К. : Стилюс, 2005. – 600 с.
 20. НА ІА НАНУ, ф. е, 1960–61/4, 89 арк.
 21. *Нестуля А.А.* Охрана памятников археологии Полтавщины в первые годы Советской власти / А.А. Нестуля // Охорона та дослідження пам'яток археології Полтавщини : Третій обл. наук.-практ. семінар (квітень, 1990 р.) : ТД / ПКМ ; УТОПШ ; Полтав. обл. орг. ; Луб. КМ ; [ред. кол.: Білоус Г.П., Кулатова І.М., Супруненко О.Б. [та ін.]. – Полтава : Вид-во «Полтава», 1990. – С. 5–7.
 22. *Островерхов А.С.* Торговля стеклянными бусами на юге Восточной Европы в скифо-античное время / А.С. Островерхов // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи : 36. наук. пр. / НАНУ, ІА ; ЦОДПА УК ПОДА ; відп. ред. Супруненко О.Б. – Полтава : Археологія, 1996. – С. 363–368.
 23. *Рудинський М.Я.* Результати екскурсії в Кременчуцький та Кобеляцький повіти 20.IX – 29.X.1922 р.: (Доповідь Полтавському науковому товариству) / Рудинський М.Я. // АЛЛУ / ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА. – Полтава : Археологія, 2003. – № 2/2002–1/2003 (12–13). – С. 23–29.
 24. Старожитності Кременчука: Археологічні пам'ятки території та округи міста / Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Кракало І.В., Тітков О.В.; ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА ; Кременчук. КМ ; наук. і відп. ред. О.Б. Супруненко. – Полтава ; Кременчук : Археологія, 2004. – 160, IV с.
 25. *Супруненко О.Б.* Про початковий етап знайомства з пам'ятками старовини у Посуллі / О.Б. Супруненко // Проблеми ранньослов'янської і давньоруської археології Посейм'я : Матер. наук. конф., присвяч. 900-річчю Вира-Білопілья / ІА НАНУ ; Сум. КМ ; Сум. обл. орг. УТОПШ ; редкол.: Толочко П.П., Моця О.П., Приймак В.В. [та ін.]. – Білопілья, 1994. – С. 60–63.
 26. *Супруненко А.Б.* Первый Мгарский курган / А.Б. Супруненко // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи : 36. наук. пр. / НАНУ, ІА ; ЦОДПА УК ПОДА ; відп. ред. Супруненко О.Б. – Полтава : Археологія, 1996. – С. 318–338.
 27. *Супруненко О.Б.* До питання про пограбування курганів на Полтавщині за козацької доби / О.Б. Супруненко // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні : 36. наук. ст. / НДЦ «Часи козацькі» ; ЦП НАНУ і УТОПШ ; ред. кол.: Телегін Д.Я. (відп. ред.), Заремба С.З., Титова О.М. [та ін.]. – К., 2000. – Вип. 9. – С. 86–91.

28. *Супруненко О.Б.* Старожитності околиць Комсомольська / Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М. // АЛЛУ / ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА. – Полтава : Археологія, 2004. – № 1–2 (13–14). – С. 5–45.
29. *Супруненко О.Б.* Старожитності околиць Комсомольська ; вид. 2-е, доп. / Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Артем'єв А.В., Маєвська С.В. ; ЦП НАНУ і УТОПІК ; ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА. – К. ; Полтава : Гротеск, Археологія, 2005. – 140 с. – (Старожитності околиць Комсомольська ; Ч. I).
30. *Супруненко О.Б.* Кургани між сс. Дуканичі та Солонці на Нижньому Пслі / Супруненко О.Б. ; ЦП НАНУ і УТОПІК ; ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА ; відп. ред. Кулатова І.М. – К. ; Полтава : Гротеск, Археологія, 2006. – 128 с., 1 вкл. – (Старожитності околиць Комсомольська ; Ч. IV).
31. *Супруненко О.Б.* Кургани поблизу с. Солонці на Нижньому Пслі / Супруненко О.Б. ; ІА НАНУ ; ЦП НАНУ і УТОПІК ; ЦОДПА УК ПОДА ; наук. і відп. ред. Козак Д.Н. – К. ; Полтава : Гротеск, Археологія, 2007. – 142 с. – (Старожитності околиць Комсомольська ; Ч. V).
32. *Супруненко О.Б.* З історії археологічних досліджень на Полтавщині: короткий нарис / О.Б. Супруненко ; ЦП НАНУ і УТОПІК ; ЦОДПА УК ПОДА. – К. ; Полтава : Гротеск, Археологія, 2007. – 124, XII с. – (Матер. до «Зводу пам'яток історії та культури»).
33. *Супруненко О.Б.* Курган з угорським некрополем у пониззі Псла / Супруненко О.Б., за участю Кулатової І.М., Маєвської С.В., Шерстюка В.В. ; ЦП НАНУ і УТОПІК ; ІА НАНУ ; ЦОДПА УК ПОДА ; наук. і відп. ред. О.П. Моця. – К. ; Полтава : Гротеск, Археологія, 2007. – 110 с. – (Старожитності околиць Комсомольська ; Ч. VI).
34. *Супруненко О.Б.* Археологічні пам'ятки на території Комсомольської міської ради / О.Б. Супруненко // Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Комсомольська міська рада / ЦП НАНУ і УТОПІК ; ПКМ ; ЦОДПА УК ПОДА ; упор., наук. ред. Супруненко О.Б. – К. ; Полтава : Полтав. літератор, 2008. – С. 16–40.
35. *Супруненко О.Б.* Пам'ятки археології пониззя Сухого Кобелячка на Полтавщині / Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. / ІА НАНУ ; ЦП НАНУ і УТОПІК ; ЦОДПА УК ПОДА. – К. ; Полтава : Дивосвіт, 2009. – 104 с. – (Старожитності околиць Комсомольська : Ч. VII).
36. *Супруненко О.Б.* Кургани поблизу Заруддя і Горбанів у межиріччі Псла та Кривої Руди / О.Б. Супруненко, В.В. Шерстюк // АДУ – 2009 : 36. наук. ст. / ІА НАНУ ; гол. ред. Козак Д.Н. ; ред. кол.: Болтрик Ю.В., Бунятин К.П. [та ін.]. – К. ; Луцьк, 2010. – С. 415–417.
37. *Формозов А.А.* Страницы истории русской археологии / А.А. Формозов ; АН СССР, ИА ; отв. ред. В.В. Кропоткин. – М. : Наука, 1986. – 240 с.
38. *Хазанов А.М.* Час і мотиви пограбування скіфських курганів / А.М. Хазанов, Є.В. Черненко // Археологія / АН УРСР, ІА. – К. : Наук. думка, 1979. – № 30. – С. 18–26.
39. *Черняков И.Т.* Контактная зона степных, лесостепных правобережных и левобережных культур бронзового века Поднепровья / И.Т. Черняков // Обл. наук.-практ. конф., посвящен. 100-летию со дня рожд. М.Я. Рудинского (26–28 марта 1987 г.) : ТДС / ПОУК ; ПКМ ; Полтав. обл. орг. УООПИК ; ред. кол.: Кальной Д.П., Онишко М.Д. (отв. ред.), Супруненко А.Б. [и др.]. – Полтава : РИО Облстатуправления, 1987. – С. 43–45.
40. *Чиркова М.Ю.* З історії охорони пам'яток археології на Полтавщині в 20-х роках ХХ ст. / Чиркова М.Ю. // АЛЛУ / ЦОДПА УК ПОДА. – Полтава : Археологія, 1998. – № 1–2 (3–4). – С. 121–124.

Список скорочень

АДУ – «Археологічні дослідження в Україні»
 АЛЛУ – «Археологічний літопис Лівобережної України»
 АН УРСР – Академія наук Української РСР
 ДУ – державний університет
 ІА НАН України – Інститут археології Національної Академії наук України
 ІА АН УССР – Інститут археології Академії Наук Української ССР
 ИА РАН – Інститут археології Російської академії наук

КМ – краєзнавчий музей, краєведческий музей
НА ІА НАН України – Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук України
НДЦ – науково-дослідний центр
ОКМ – обласний краєзнавчий музей
ПАЗ – «Полтавський археологічний збірник»
ПВЛ – поліграфічно-видавничка лабораторія
ПКМ – Полтавський краєзнавчий музей
ПОУК – Полтавське обласне управління культури
ТД – тези доповідей
ТДС – тезиси докладов и сообщений
УК ПОДА – управління культури Полтавської облдержадміністрації
УООПИК – Українское Общество охраны памятников истории и культуры
УТОПНК – Українське Товариство охорони пам'яток історії та культури
ЦОДПА – Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації
ЦП НАН України і УТОПНК – Центр пам'яткознавства Національної академії наук України і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури

Супруненко А.В. Грабители XVII–XX вв. в курганах Нижнего Припесья

Исследованные в последние годы в бассейне Нижнего Псла курганы дали новые и довольно важные материалы для изучения погребальных древностей ряда эпох Левобережной приднепровской лесостепной террасы и предстепий региона. Анализ раскопанных в 30 курганах объектов позволил также составить определённые представления об истории грабительства (кладоискательства) в насыпях погребальных памятников. В частности, прослежены основные этапы распространения этого рода занятий от позднекифской до новейшей эпох, определены особенности грабительских ходов, ям и перекопов, охарактеризованы способы поиска драгоценностей или древностей мародёрами и кладоискателями разного времени.

Ключевые слова: Грабители, кладоискатели, курганы, Полтавщина, погребения, Псел, ходы, шурфы, ямы.

Suprunenko A.V. Mound robbers of XVII–XX centuries in the Lower Reaches of the Psel

Studied in recent years in the basin of the Psel Low Flow mounds gave fairly new and important materials for studying the burial antiquities of several eras on the Dnieper Left-Bank Steppe Terrace and forest-steppe region. Analyses of excavated sites in the 30 mounds are also allowed to make certain representations about the history of treasure hunting in the embankments of funeral monuments. Particularly, traced the main stages of the spread of this occupation from Late Scythian Times to the Modern era, identified features of robbers tunnels, pits and shafts, described ways of finding jewellery or antiques by looters and treasure hunters from all times

Key words: robbers, treasure hunters, burial mounds, Poltava region, burial, Psel, tunnels, shafts, pits.

Подано до друку: 24.05.2012 р.